

Osmo Pekonen in memoriam

Kari Kuoppala

Tiedepolitiikka-lehden toimintuskunnan pitkäaikainen jäsen Osmo Pekonen menehtyi hänelle rakkaassa Ranskassa sairauskohdaukseen 12.10.2022 kesken pyöräretken. Toimituskuntamme harveni lyhyellä aikaa jo toistamiseen, kun Osmo Lampinen poistui joukostamme edellisen vuoden huhtikuussa. Osmo Pekonen oli erittäin aktiivinen lehden toimituskunnan jäsen. Toimitimme hänen johdolaan Tiedepolitiikkaan kolme teemanumeroa vuosina 2013, 2014 ja 2015. Näissä yhteyksissä tutustuin Osmoon paremmin ja käsitykseni Tiedemiehestä isolla T-kirjaimella alkoi hahmottua.

Osmolla ei ollut Suomessa varsinaista yliopistollista virkaa, vaikka hän oli väitellyt kahdella eri tieteenalalla. Näihin väitöksiin liittyen hän oli Helsingin ja Jyväskylän yliopistoissa matematiikan dosentti sekä Oulun yliopiston tieteenhistorian ja Lapin yliopiston sivistyshistorian dosentti. Suomessa toimimisen ohella Osmo toimi kielitaitoisena monilla kansainvälisillä foorumeilla, erityisesti Ranskassa. Hän oli neljän ranskalaisen tiedeakatemian ulkojäsen. Tämän lisäksi hän oli saanut Ranskan valtiolta Chevalier des Palmes académiques-ritariarvon sekä Institut de France'n palkinnon ranskankielisestä historian väitöskirjastaan *La rencontre des religions autour du voyage de l'abbé Réginald Outhier en Suède en 1736–1737*. Vuonna 2021 hän sai professorin arvonimen. Postuumina ansiona Osmol-

le jaettiin vuoden 2022 elokuussa päätetty tietokirjailijapalkinto.

Päätoimittajana tapanani on ollut lukea kaikki lehteen tulevat tekstit. Niinpä Osmon kanssa yhdessä toimitetut ja Osmon laajoihin verkostoihin nojanneet teemalahdet veivät minutkin osin itselleni uusille ja tuntemattomille alueille. Vuoden 2013 kakkosnumerossa aihepiirinä oli tieteen historia, jonka yhtenä parhaista suomalaisista asiantuntijoista erityisesti luonnontieteiden alueella Osmo Pekosta voidaan pitää. Teemanumeron tieteen historiaa käsittelevistä artikkeleista vastasivat Osmo Pekosen ohella Johan Stén, Päivi Maria Pihlaja ja Jouni Huhtanen. Omassa artikkelissaan Osmo Pekonen esittelee otsikolla *Vii-meinen universalisti* ranskalaisen matemaatikon Henri Poincarén saavutuksia ja elämänvaiheita. Tieteenhistorian alalla artikkeli edustaa tieteen kulttuurin tutkimusta ja dokumentointia. Lukuelämyksenä artikkeli tuo esiin Osmon tyyllitajuinen kyvyn kirjoittaa tieteellistä tekstiä niin, että asiaa tuntematonkin voi nauttia siitä paikoin jopa humoristisena tekstinä. Lehdessä Osmo Pekonen esittelee myös Olli Lehdon kirjoittaman elämäkertateoksen ainoasta suomalaisesta ”matematiikan Nobelin” eli Fieldsin mitalin saajasta, Lars Ahlforsista.

Toisen tieteen historiaa käsittelevän teemanumeron (Tiedepolitiikka 2/2014) Osmo kokosi *Tieteen persoonat*-otsikon alle. Itsensä

lisäksi hän hankki lehden kirjoittajiksi Johan Sténin ja Jan von Platon. Omassa artikkelissaan Osmo Pekonen esitteli otsikon ”Matemaatikko joka katosi” alla Alexander Grotendieckin. Osmon tyyllitajuinen kirjoittajaminä pääsee taas oikeuksiinsa, kun hän tarkastelee Grotendieckin vähintäänkin mystistä elämäntulkua. Edellä esitellyssä lehdessä esille tulleen suomalaisentyisen Lars Ahlforsin tapaan myös Grotendieck kuuluu Fieldsin mitalin saajien harvalukuisen joukkoon. Osmo aloittaa tekstinsä värikkäästi Senecaa siteeraten ”Nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit” eli ”Ei ole suurta neroutta ilman hulluuden osuutta”. Teemanumeroon liitetyen niin Stén kuin Osmokin kirjoittivat lehteen myös kirja-arviot. Osmo esitteli Tapio Markkasen, Allan Tiitan ja Paula Havasteen toimittaman kirjan *Suomalaisia tieteen huipulla*. 100 tieteen ja teknologian saavutusta.

Näiden kahden teemanumeron jälkeen Osmo sanoi vetävänsä henkeä Tiedepolitiikan teemanumeroiden tekemisessä, mutta kuinkas sitten kävikään. Vuonna 2015 Albert Einsteinin suhteellisuusteoria täytti 25.11. 100 vuotta. Tämä oli Osmon mielestä ohittamaton hetki ja mahdollisuus tehdä suhteellisuusteoriaa ja sen kehitystä tunnetuksi populaarilla tavalla Tiedepolitiikan sivuilla. Niinpä Osmo tarttui taas tuumasta toimeen ja kokosi ansioituneen ja asiantuntevan kirjoittajajou-

kon teemanumeroa kirjoittamaan. Kirjoittajajoukkoon kuuluivat Osmon ohella Johan Stén, Jukka Maalampi, Hannu Kurki-Suonio ja Claus Montonen. Omassa artikkelissaan Osmo Pekosen aiheena oli *Epäeuklidisen geometrian synty*. Artikkelissa Osmo käy läpi aihepiiriä, jossa suhteellisuusteorian mukaan geometria ja gravitaatio ovat pohjimmiltaan sama asia. Perinteisen geometrian kannalta tähän tulokseen pääseminen edellytti sen laajentamista kaareutuviin avaruuksiin. Tämän geometrian ensimmäisenä kehitysvaiheena pidetään epäeuklidisen geometrian syntyä, jota Osmo Pekonen tekstissään selvittelee. Tähänkin numeroon niin Stén kuin Pekonenkin kirjoittivat myös aihepiiriin kytkeytyvän kirja-arvion. Osmon arvion kohteena oli vasta suomennettu unkarilaisen George Pólyan teos *Ratkaisemisen taito*. Kuinka lähestyä matemaattista ongelmaa. Einsteinin suhteellisuusteorian juhlanumeron tarina sai arvoisensa lopun Osmo Pekosen Helsingin v. 2015 kirjamesuille organisoimasta aihetta käsitellees-

tä keskustelutilaisuudesta, jossa teemanumeron kirjoittajat olivat keskustelemassa aiheesta.

Viimeisen kerran olin Osmon kanssa tekemisissä vuoden 2022 keväällä, kun koetin sähköpostitse suostutella Osmoa kirjoittamaan hänen pitämänsä alustuksen pohjalta artikkeli Tiedepolitiikka-lehteen. Osmo piti alustuksen aiheesta *Suomalaisen sivistyksen juurilla* Jyväskylän yliopistossa järjestetyssä Edistykseksen tiedeliiton 50-juhlavuoden alueellisessa tapahtumassa 17.3.2022. Tällä kertaa Osmo ei halunnut artikkelia kirjoittaa, koska puheenvuoro oli hänen mielestään liian monisyinen artikkelin pohjaksi. Suuri osa kuulijoista oli Osmon kanssa eri mieltä, mutta tapansa mukaan hän halusi pitää omista laatuksenteeriteistä kiinni.

Kirjahyllyssäni on kaksi Osmolta saamaani hänen toimittamaansa kirjaa: Vuonna 2005 ilmestynyt *Elämän vuodenaajat*, jossa 12 suomalaista kirjailijaa hahmottaa kuukausi kuukaudelta suomalaisen vuoden kulkua. Esipuheessa Osmo toteaa humoristisesti, että parhais-

sa trilogioissa on kolme osaa. Elämän vuodenaajat on kolmas osa Osmon toimittamaa esseekokoelmasarjaa, jonka aiemmat osat ovat *Elämän puu* (1997) ja *Elämän värit* (2003). Kirjan kuvituksena on Seppo Nykäsen 12 valokuvan sarja Osmon kotimaisemista Surnuijärven rannalta jokaisena vuoden kuukautena puolen päivän aikaan otettuna samalta paikalta. Paikka on lähellä kuuluisaa Porrassalmen taistelualuetta Surnuijärven ja ison Saimaan välissä. Toinen kirja hyllyssäni on Osmon yhdessä Johan Sténin kanssa toimittama *Lapin tuhat tarinaa* (2012), joka on Helsingin yliopiston oppihistorian emeritusprofessorin Anto Leikolan 75-vuotis syntymäpäivän kunniaksi koottu juhlakirja. Kirja koostuu 25 artikkelista, jotka kertovat tarinoita Lapin jättämistä jäljistä siellä matkanneisiin monenlaisiin ”filosofisiin matkamiehiin”.

Elämä on aurinko. (Osmon viimeinen lause Elämän vuodenaajat -teoksen esipuheessa.) ■